

ТЕМА 2. ГОСПОДАРСЬКІ ТОВАРИСТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

ЛЕКЦІЯ 1

1. Особливості функціонування акціонерного товариства Основні напрями розвитку господарських товариств в Україні
2. Зарубіжний досвід розвитку господарських товариств і його застосування в Україні

1. Особливості функціонування акціонерного товариства

ЗУ «Про акціонерні товариства» визначає порядок створення, діяльності, припинення, виділу акціонерних товариств, їх правовий статус, права та обов'язки акціонерів. Діяльність державних акціонерних товариств та державних холдингових компаній, єдиним засновником та акціонером яких є держава в особі уповноважених державних органів, регулюється цим Законом, з урахуванням особливостей, передбачених спеціальними законами. Діяльність Державної керуючої холдингової компанії, державних холдингових компаній та державних акціонерних товариств, єдиним засновником та акціонером яких є держава в особі уповноважених державних органів, регулюється цим Законом, з урахуванням особливостей, передбачених спеціальними законами.

Правовий статус акціонерного товариства. Акціонерне товариство – господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями (ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про акціонерні товариства») [3].

Акціонерне товариство не відповідає за зобов'язаннями акціонерів. До товариства та його органів не можуть застосовуватися будь-які санкції, що обмежують їх права, у разі вчинення акціонерами протиправних дій, крім випадків, визначених законом.

Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій.

До акціонерів не можуть застосовуватися будь-які санкції, що обмежують їх права, у разі вчинення протиправних дій товариством або іншими акціонерами.

Акціонери, які не повністю оплатили акції, у випадках, визначених статутом товариства, відповідають за зобов'язаннями товариства у межах неоплаченої частини вартості належних їм акцій.

Акціонерне товариство може бути створене шляхом заснування або злиття, поділу, виділу чи перетворення підприємницького (підприємницьких)

товариства, державного (державних), комунального (комунальних) та інших підприємств у акціонерне товариство.

Товариство створюється без обмеження строку діяльності, якщо інше не встановлено його статутом.

Товариство вважається створеним і набуває прав юридичної особи з дати його державної реєстрації в установленому законодавством порядку.

Повне **найменування** акціонерного товариства українською мовою повинне містити його організаційно-правову форму (акціонерне товариство). Тип акціонерного товариства не є обов'язковою складовою найменування акціонерного товариства.

Згідно зі ст. 5 ЗУ «Про акціонерні товариства» акціонерні товариства за типом поділяються на **публічні акціонерні товариства** та **приватні акціонерні товариства**, що зазначається у статуті товариства.

Тип акціонерного товариства зазначається у статуті акціонерного товариства. Публічну пропозицію власних акцій може здійснювати виключно публічне акціонерне товариство. Якщо приватне акціонерне товариство має намір здійснити публічну пропозицію власних акцій, загальні збори такого товариства разом з прийняттям рішення про здійснення публічної пропозиції власних акцій повинні прийняти рішення про зміну типу товариства з приватного на публічне. Зміна типу товариства з приватного на публічне або з публічного на приватне не є його перетворенням.

Згідно ст.6 ЗУ «Про акціонерні товариства» акціонерне товариство може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства. Відомості про це підлягають реєстрації і опублікуванню для загального відома в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Акціонери публічного акціонерного товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів товариства. Переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі, може бути передбачено статутом акціонерного товариства, якщо станом на дату прийняття такого рішення кількість акціонерів не перевищує 100 осіб. У разі якщо статутом приватного акціонерного товариства передбачено переважне

право його акціонерів на купівлю акцій, що пропонуються їх власником до продажу третій особі, таке переважне право реалізовується відповідно до частин третьої – шостої ст.6 ЗУ «Про акціонерні товариства». Порядок реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій приватного акціонерного товариства, що пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу) третій особі, встановлюється статутом такого товариства. Акціонери приватного акціонерного товариства мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, за ціною та на умовах, запропонованих акціонером третій особі, пропорційно кількості акцій, що належать кожному з них. Переважне право акціонерів на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, діє протягом двох місяців з дня отримання товариством повідомлення акціонера про намір

продати акції, якщо коротший строк не передбачено статутом товариства. Строк переважного права, передбачений статутом товариства, не може бути меншим ніж 20 днів з дня отримання товариством відповідного повідомлення. Строк переважного права припиняється у разі, якщо до його спливу від усіх акціонерів товариства отримані письмові заяви про використання або про відмову від використання переважного права на купівлю акцій. Акціонер приватного акціонерного товариства, який має намір продати свої акції третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це решту акціонерів товариства із зазначенням ціни та інших умов продажу акцій. Повідомлення акціонерів товариства здійснюється через товариство. Після отримання письмового повідомлення від акціонера, який має намір продати свої акції третій особі, товариство зобов'язане протягом двох робочих днів направити копії повідомлення всім іншим акціонерам товариства. Якщо інше не передбачено статутом товариства, повідомлення акціонерів товариства здійснюється за рахунок акціонера, який має намір продати свої акції. Якщо акціонери приватного акціонерного товариства не скористаються переважним правом на придбання всіх акцій, що пропонуються для продажу, протягом строку, встановленого цим Законом або статутом акціонерного товариства, акції можуть бути продані третій особі за ціною та на умовах, що повідомлені акціонерам товариства. У разі порушення зазначеного у цій статті переважного права на придбання акцій будь-який акціонер товариства має право протягом трьох місяців з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про таке порушення, вимагати в судовому порядку переведення на нього прав та обов'язків покупця акцій. Уступка зазначеного переважного права іншим особам не допускається. Зазначене переважне право акціонерів приватного товариства не поширюється на випадки переходу права власності на цінні папери цього товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва. У разі виникнення права звернення стягнення на акції приватного акціонерного

товариства у зв'язку з їх заставою відчуження таких акцій здійснюється з дотриманням переважного права акціонерів на придбання цих акцій. Переважне право акціонерного товариства на придбання акцій власної емісії, що пропонуються їх власником до відчуження третім особам, не допускається. Дане положення зафіксовано у ст.7 ЗУ «Про акціонерні товариства» [3].

Питання ринкової вартості майна регулюється ст.8 ЗУ «Про акціонерні товариства». Ринкова вартість майна у разі його оцінки відповідно до цього Закону, інших актів законодавства або статуту акціонерного товариства визначається на засадах незалежної оцінки, проведеної відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність. Рішення про залучення суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання приймається наглядовою радою товариства (у процесі створення товариства – зборами засновників або засновником особисто у разі створення акціонерного товариства однією особою). Ринкова вартість емісійних цінних паперів визначається:

- 1) для емісійних цінних паперів, які не перебувають в обігу на фондових біржах, – як вартість цінних паперів, визначена відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність;
- 2) для емісійних цінних паперів, що перебувають в обігу на фондових біржах, – як середній біржовий курс таких цінних паперів на відповідній фондовій біржі, розрахований такою фондовою біржею за останні три місяці їх обігу, що передують дню, станом на який визначається ринкова вартість таких цінних паперів. У разі якщо цінні папери перебувають в обігу на двох і більше фондових біржах та їхній середній біржовий курс за останні три місяці обігу, що передують дню, станом на який визначається ринкова вартість таких цінних паперів, на різних біржах відрізняється, ринкова вартість цінних паперів визначається наглядовою радою (якщо створення наглядової ради не передбачено статутом акціонерного товариства – виконавчим органом товариства) в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;
- 3) для емісійних цінних паперів, що перебувають в обігу на фондових біржах, у разі якщо неможливо визначити ринкову вартість цінних паперів за останні три місяці їх обігу, що передують дню, станом на який визначається ринкова вартість таких цінних паперів, або у разі якщо законом передбачена можливість незастосування пункту другого цієї статті, – як вартість цінних паперів станом на таку дату, визначена відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність.

Необхідно зазначити, який орган у акціонерному товаристві затверджує ринкову вартість майна. Це наглядова рада або загальні збори акціонерів, якщо утворення наглядової ради не передбачено статутом акціонерного товариства (у

процесі створення товариства – установчими зборами. Затверджена вартість майна не може відрізнятися більше ніж на 10 відсотків від вартості, визначеної оцінювачем. Якщо затверджена ринкова вартість майна відрізняється від вартості майна, визначеної відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність, наглядова рада або загальні збори акціонерів, якщо утворення наглядової ради не передбачено статутом акціонерного товариства (у процесі створення товариства – установчими зборами), повинна мотивувати своє рішення.

Права та обов'язки акціонерів розкриті у ст.ст.25,29 ЗУ «Про акціонерні товариства». Кожною простою акцією акціонерного товариства її власнику – акціонеру надається однакова сукупність прав, включаючи права на: участь в управлінні акціонерним товариством; отримання дивідендів; отримання у разі ліквідації товариства частини його майна або вартості частини майна товариства; отримання інформації про господарську діяльність акціонерного товариства. Одна проста акція товариства надає акціонеру один голос для вирішення кожного питання на загальних зборах, крім випадків проведення кумулятивного голосування. Акціонери – власники простих акцій товариства можуть мати й інші права, передбачені актами законодавства та статутом акціонерного товариства.

Права акціонерів – власників привілейованих акцій. Кожною привілейованою акцією одного класу її власнику – акціонеру надається однакова сукупність прав. У статуті акціонерного товариства визначається обсяг прав, які надаються акціонеру – власнику кожного класу привілейованих акцій, у тому числі визначаються: розмір і черговість виплати дивідендів; ліквідаційна вартість і черговість виплат у разі ліквідації товариства; випадки та умови конвертації привілейованих акцій цього класу у привілейовані акції іншого класу, прості акції або інші цінні папери; порядок отримання інформації. Акціонерне товариство виплачує дивіденди за привілейованими акціями, крім випадків, передбачених частиною другою статті 31 ЗУ «Про акціонерні товариства», в установленому статутом розмірі. Акціонери – власники привілейованих акцій товариства мають право голосу тільки у випадках, передбачених частиною п'ятою цієї статті та статутом акціонерного товариства. Одна привілейована акція товариства надає акціонеру один голос для вирішення кожного питання. Статутом акціонерного товариства може передбачатися спеціальний порядок підрахунку голосів – разом чи окремо від голосів за простими та/або іншими класами привілейованих акцій. Акціонери – власники привілейованих акцій певного класу мають право голосу під час вирішення загальними зборами акціонерного товариства таких питань:

- 1) припинення товариства, що передбачає конвертацію привілейованих акцій цього класу у привілейовані акції іншого класу, прості акції або інші цінні папери;
- 2) внесення змін до статуту товариства, що передбачають обмеження прав акціонерів – власників цього класу привілейованих акцій;
- 3) внесення змін до статуту товариства, що передбачають розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства, або збільшення обсягу прав акціонерів – власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства;
- 4) зменшення статутного капіталу акціонерного товариства.

Статутом приватного товариства акціонеру – власнику привілейованих акцій може бути надано право голосу також з інших питань. Рішення загальних зборів акціонерного товариства, що приймається за участю акціонерів – власників привілейованих акцій, які відповідно до частини п'ятої цієї статті мають право голосу, вважається прийнятим, якщо за нього віддано більш як три чверті голосів акціонерів – власників привілейованих акцій, які брали участь у голосуванні з цього питання, якщо статутом товариства з кількістю акціонерів 25 осіб і менше не встановлюється вимога стосовно більшої кількості голосів акціонерів – власників привілейованих акцій, необхідної для прийняття рішення. Під час голосування акціонерів – власників кількох класів привілейованих акцій відповідно до частини п'ятої цієї статті голоси за такими акціями підраховуються разом, якщо інше не передбачено статутом товариства. У разі зміни типу акціонерного товариства з приватного

на публічне надання прав, не передбачених цим Законом для акціонерів – власників привілейованих акцій публічного товариства, припиняється.

Акціонери зобов'язані: дотримуватися статуту, інших внутрішніх документів акціонерного товариства; виконувати рішення загальних зборів, інших органів товариства; виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі пов'язані з майновою участю; оплачувати акції у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені статутом акціонерного товариства; не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства. Акціонери можуть також мати інші обов'язки, встановлені ЗУ «Про акціонерні товариства» та іншими законами [3].

Договір між акціонерами товариства – це договір, предметом якого є реалізація акціонерами – власниками простих та привілейованих акцій прав на акції та/або прав за акціями, передбачених законодавством, статутом та іншими внутрішніми документами товариства (далі – договір між акціонерами). За договором між акціонерами його сторони зобов'язуються реалізувати у спосіб,

передбачений таким договором, свої права та/або утримуватися від реалізації зазначених прав. Договором між акціонерами може бути передбачено обов'язок його сторін голосувати у спосіб, передбачений таким договором, на загальних зборах акціонерів товариства, погоджувати придбання або відчуження акцій за заздалегідь визначеною ціною та/або у разі настання визначених у договорі обставин, утримуватися від відчуження акцій до настання визначених у договорі обставин, а також вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством, його припиненням або виділом з нього нового товариства. Договір між акціонерами може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких акціонер – сторона договору вправі або зобов'язаний придбати або продати акції товариства, та визначати випадки (які можуть залежати чи не залежати від дій сторін), коли таке право або обов'язок виникає.

Договір між акціонерами укладається в письмовій формі. Справжність підписів учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю – фізичних осіб на такому договорі засвідчується у встановленому порядку. Дата набрання чинності договором між акціонерами визначається цим договором. Договір між акціонерами укладається на визначений строк або безстроково. Предметом договору між акціонерами не може бути зобов'язання сторони цього договору голосувати згідно з вказівками органів управління товариства, щодо акцій якого укладений цей договір, крім випадків, якщо стороною договору є особа, яка одночасно входить до складу органу управління такого товариства. Умови договору між акціонерами, які суперечать вимогам цієї частини, є нікчемними. Договір між акціонерами є обов'язковим лише для його сторін. Договір щодо прав на акції та/або прав за акціями, укладений стороною договору між акціонерами на порушення цього договору, може бути визнаний судом недійсним за позовом заінтересованої сторони договору між акціонерами лише у разі, якщо буде доведено, що інша сторона договору знала або мала знати про обмеження, передбачені договором

між акціонерами. Інформація про укладення договору між акціонерами повідомляється товариству однією із сторін договору протягом трьох робочих днів з дати його укладення. Публічне акціонерне товариство розкриває інформацію про наявність договору між акціонерами у порядку, встановленому Законом України "Про цінні папери та фондовий ринок" для розкриття особливої інформації про емітента. Якщо інше не встановлено законом або договором між акціонерами, інформація про зміст договору між акціонерами не підлягає розкриттю та є конфіденційною. Порушення договору між акціонерами не може бути підставою для визнання недійсними рішень органів товариства. Особа, яка відповідно до договору між акціонерами набула право визначати варіант голосування на загальних зборах акціонерів за акціями товариства, зобов'язана повідомити товариству про набуття такого права, якщо в результаті такого набуття ця особа самотійно або

разом із своєю афілійованою особою (особами) прямо або опосередковано отримує можливість розпоряджатися більше ніж 10, 25, 50 або 75 відсотками голосів за розміщеними простими акціями товариства. У такому повідомленні мають міститися відомості про: повне найменування товариства; прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи; дату укладення та дату набрання чинності договором між акціонерами, дату прийняття рішення про внесення змін до договору між акціонерами та дату набрання чинності відповідними змінами, дату припинення дії договору між акціонерами; строк дії договору між акціонерами; кількість акцій, що належать особам, які уклали договір між акціонерами, на дату його укладення; кількість простих акцій товариства, яка надає цій особі можливість розпоряджатися голосами на загальних зборах акціонерів, на дату виникнення обов'язку надіслати таке повідомлення; дату виникнення обов'язку надіслати таке повідомлення. Таке повідомлення надсилається в письмовій формі протягом п'яти робочих днів з дня набуття права, зазначеного в абзаці першому цієї частини, але не пізніше дня, що передує дню проведення найближчих загальних зборів акціонерів. Особа, яка зобов'язана надіслати повідомлення відповідно до частини четвертої цієї статті, до дати надіслання такого повідомлення має право визначати варіант голосування лише за акціями, кількість яких не перевищує кількості акцій, що належали цій особі до надіслання такого повідомлення. При цьому всі акції, що належать цій особі, враховуються під час визначення кворуму загальних зборів акціонерів [3].

Договором між акціонерами можуть передбачатися способи забезпечення виконання зобов'язань, що впливають з такого договору та заходи цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання таких зобов'язань. Права сторін договору між акціонерами, базовані на такому договорі, у тому числі право вимагати відшкодування завданих внаслідок порушення договору збитків, стягнення неустойки (штрафу, пені), виплати компенсації (фіксованої грошової суми або суми, що підлягає визначенню в порядку, передбаченому договором між акціонерами), застосування інших заходів відповідальності у зв'язку з порушенням договору

між акціонерами, підлягають судовому захисту. Кредитори акціонерного товариства можуть укласти договір з акціонерами товариства, за яким акціонери з метою забезпечення охоронюваного законом інтересу таких третіх осіб зобов'язуються реалізувати свої корпоративні права у спосіб, передбачений таким договором, або утримуватися (відмовитися) від їх реалізації, у тому числі голосувати у спосіб, передбачений таким договором, на загальних зборах акціонерів товариства, узгоджено вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством, придбавати або відчужувати акції за певною ціною чи за умови настання визначених у договорі обставин або утримуватися від відчуження

акцій до настання визначених у договорі обставин. До зазначеного договору застосовуються загальні положення про договір між акціонерами, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин сторін. Інформація про укладення договору акціонерами публічного акціонерного товариства з кредитором або іншою третьою особою повідомляється товариству однією із сторін договору, яка визначена цим договором як уповноважена здійснити відповідне повідомлення. Таке повідомлення повинно містити відомості та надсилається у строк, передбачені ч.4 ст.26-1 ЗУ «Про акціонерні товариства».

У разі якщо довіреність видається з метою виконання або забезпечення виконання зобов'язань акціонерів, предметом яких є права на акції або повноваження акціонерів, довіритель може зазначити у довіреності, що до закінчення її строку вона не може бути скасована без згоди представника або може бути скасована лише у випадках, передбачених у довіреності (безвідклична довіреність). Безвідклична довіреність припиняється у разі припинення зобов'язання, для виконання або забезпечення виконання якого вона видана. Безвідклична довіреність підлягає нотаріальному посвідченню. Особа, якій видана безвідклична довіреність, не може передоручити вчинення дій, на які вона уповноважена, іншій особі, якщо інше не передбачено такою довіреністю. (ст.26 ЗУ «Про акціонерні товариства») [3].

Переважним правом акціонерів визнається: право акціонера – власника простих акцій придбавати розмішувані товариством прості акції пропорційно частці належних йому простих акцій у загальній кількості простих акцій; право акціонера – власника привілейованих акцій придбавати розмішувані товариством привілейовані акції цього або іншого класу, якщо акції такого класу надають їх власникам перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства, пропорційно частці належних акціонеру привілейованих акцій певного класу у загальній кількості привілейованих акцій цього класу. Переважне право обов'язково надається акціонеру – власнику простих акцій у процесі емісії товариством простих акцій (крім випадку прийняття загальними зборами рішення про невикористання такого права) у порядку, встановленому законодавством. Переважне право надається акціонеру

– власнику привілейованих акцій у процесі емісії товариством привілейованих акцій (крім випадку прийняття загальними зборами рішення

про невикористання такого права). У разі включення до порядку денного загальних зборів питання про невикористання переважного права акціонерів на придбання акцій додаткової емісії у процесі їх емісії наглядова рада (якщо створення наглядової ради не передбачено статутом акціонерного товариства – виконавчий орган товариства) повинна представити на таких зборах письмовий звіт, що містить пояснення причин невикористання зазначеного права. Рішення про невикористання переважного права акціонерами на придбання акцій

додаткової емісії у процесі їх розміщення приймається більш як 95 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості, які зареєструвалися для участі у загальних зборах. Не пізніше ніж за 30 днів до початку розміщення акцій з наданням акціонерам переважного права товариство повідомляє кожного акціонера, який має таке право, про можливість його реалізації та розміщує повідомлення про це на власному веб-сайті та у загальнодоступній інформаційній базі даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про ринок цінних паперів або через особу, яка провадить діяльність із оприлюднення регульованої інформації від імені учасників фондового ринку. Повідомлення має містити дані про загальну кількість розміщуваних товариством акцій, ціну розміщення, правила визначення кількості цінних паперів, на придбання яких акціонер має переважне право, строк і порядок реалізації зазначеного права. У разі розміщення привілейованих акцій повідомлення має містити інформацію про права, які надаються власникам зазначених цінних паперів. Акціонер, який має намір реалізувати своє переважне право, подає акціонерному товариству в установленій строк письмову заяву про придбання акцій та перераховує на відповідний рахунок кошти в сумі, яка дорівнює вартості цінних паперів, що ним придбаваються. У заяві акціонера повинно бути зазначено його ім'я (найменування), місце проживання (місцезнаходження), кількість цінних паперів, що ним придбаваються. Заява та перераховані кошти приймаються товариством не пізніше дня, що передує дню початку розміщення цінних паперів. Товариство видає акціонеру письмове зобов'язання про продаж відповідної кількості цінних паперів. У разі порушення акціонерним товариством порядку реалізації акціонерами переважного права Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку може прийняти рішення про визнання емісії недобросовісною та зупинення розміщення акцій цього випуску (ст.27 ЗУ «Про акціонерні товариства»).

Також необхідно розкрити питання захисту прав акціонерів – працівників товариства. Згідно зі ст.28 ЗУ «Про акціонерні товариства», посадові особи органів акціонерного товариства та інші особи, які перебувають з товариством у трудових відносинах, не мають права вимагати від акціонера – працівника товариства надання відомостей про те, як він голосував чи як має намір голосувати на загальних зборах, або про відчуження акціонером – працівником товариства своїх акцій чи намір їх відчуження, або вимагати передачі довіреності на участь у загальних зборах. У разі порушення цих вимог посадова особа товариства притягається до адміністративної і

майнової відповідальності, звільняється із займаної посади, цивільно-правовий чи трудовий договір (контракт) з нею розривається відповідно до закону.

Дивіденд – частина чистого прибутку акціонерного товариства, щовиплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів. Виплата дивідендів власникам акцій одного типу та класу має відбуватися пропорційно до кількості належних їм цінних паперів, а умови виплати дивідендів (зокрема щодо строків, способу та суми дивідендів) мають бути однакові для всіх власників акцій одного типу та класу. Товариство виплачує дивіденди виключно грошовими коштами. Дивіденди виплачуються на акції, звіт про результати розміщення яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

Згідно ч.2 ст.30 ЗУ «Про акціонерні товариства» виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів. Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року [3]. У разі прийняття загальними зборами рішення щодо виплати дивідендів у строк, менший ніж передбачений абзацом першим цієї частини, виплата дивідендів здійснюється у строк, визначений загальними зборами. У разі невиплати дивідендів у строк, визначений абзацами першим та другим цієї частини, або у строк, установлений загальними зборами відповідно до абзацу третього цієї частини для виплати дивідендів, за умови, що він менший за строк, передбачений абзацами першим та другим цієї частини, в акціонера виникає право звернення до нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису нотаріуса на документах, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку згідно з переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України. У разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями. Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами акціонерного товариства. Розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті акціонерного товариства. Для кожної виплати дивідендів наглядова рада акціонерного товариства встановлює дату складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строк їх виплати. Дата складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів за простими акціями, визначається рішенням наглядової ради, передбаченим першим реченням цієї частини, але не раніше ніж через 10 робочих днів після дня прийняття такого

рішення наглядовою радою. Перелік осіб, які мають право на отримання дивідендів за привілейованими акціями, складається протягом одного місяця після закінчення звітного року. Перелік осіб, які мають право на отримання дивідендів, складається в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України. Товариство в порядку, встановленому наглядовою радою товариства, повідомляє осіб, які мають право на отримання дивідендів, про дату, розмір, порядок та строк їх виплати. Протягом 10 днів з дня прийняття рішення про виплату дивідендів за простими акціями акціонерне товариство повідомляє про дату, розмір, порядок та строк виплати дивідендів за простими акціями фондову біржу (біржі), на якій (яких) акції допущені до торгів. У разі відчуження акціонером належних йому акцій після дати складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, але раніше дати виплати дивідендів, право на отримання дивідендів залишається в особи, зазначеної у такому переліку. Публічне акціонерне товариство, щодо акцій якого здійснено публічну пропозицію та/або акції якого допущені до торгів на фондовій біржі, а також банк у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, здійснює виплату дивідендів через депозитарну систему України. Акціонерні товариства, інші, ніж зазначені в абзаці першому ч.5 ст.30 ЗУ «Про акціонерні товариства», в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, здійснюють виплату дивідендів через депозитарну систему України або безпосередньо акціонерам. Спосіб виплати дивідендів визначається відповідним рішенням загальних зборів акціонерів. Згідно ст.31 ЗУ «Про акціонерні товариства», акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

- 1) звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку;
- 2) власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю [3].

Акціонерне товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

- 1) товариство має зобов'язання про викуп акцій відповідно до статті 68 цього Закону;
- 2) поточні дивіденди за привілейованими акціями не виплачено повністю. Акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за привілейованими акціями у разі, якщо:
 - 1) звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

Товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за привілейованими акціями певного класу до виплати поточних дивідендів за привілейованими акціями, власники яких мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів.

Отже, характерними рисами акціонерного товариства (АТ) є:

- діє на підставі статуту. Засновницький договір не є установчим документом товариства і діє до дати реєстрації Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;
- відповідальність акціонерного товариства за своїми обов'язками тільки майном, що належить йому на праві власності;
- відсутність у акціонерів додаткової майнової відповідальності за зобов'язаннями товариства, якщо вони (акціонери) повністю сплатили свої частки;
- обов'язковість майнової участі акціонерів в АТ та необов'язковість для них персональної участі в діяльності АТ;
- статутний капітал не менше суми, еквівалентної 1250 мінімальним заробітним платам; резервний капітал не менше 15% від статутного і поповнюється за рахунок щорічних відрахувань, які не можуть бути менше 5% суми чистого прибутку);
- корпоративний характер управління і відповідна система органів: вищий орган – загальні збори акціонерів; виконавчий – правління, контрольні – ревізійна комісія (за фінансово-господарською діяльністю АТ), наглядова рада (за діяльністю правління);
- участь акціонерів в управлінні, яке залежить від кількості акцій, що належать їм на праві власності;
- збори акціонерів вважаються повноважними (кворум) за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які сукупно є власниками більш як 50 відсотків голосуючих акцій;
- можливість залучення значних інвесторів на правах власників привілейованих акцій;
- визначення обсягу прав акціонерів у залежності від типу акцій (прості або привілейовані), що належать їм на праві власності;
- кількість привілейованих акцій у статутному фонді не може перевищувати 25%;
- вихід акціонера з АТ шляхом відчуження акцій [10, с. 102].

2. Зарубіжний досвід розвитку господарських товариств і його застосування в Україні

Виникнення господарських товариств у сучасному вигляді закордоном припадає на кінець на кінець 16–17 століття, коли у Голландії була заснована Нідерландська об'єднана Ост-Індська компанія для індійської торгівлі з основним капіталом 6.5 млн. флоринів. На існування акціонерних товариств вказує те, що у Франції в 17 столітті зустрічаються акції на пред'явника.

Протягом 16–17 століття у Франції, Англії, Німеччині, Данії, Португалії, Швеції виникають господарські товариства у формі акціонерних компаній.

Щодо України, то формування акціонерного капіталу відбулося у рамках Російської імперії, де його розвиток був започаткований заснуванням у 1757 р. “Російської у Константинополі торговельної компанії”. До речі, розвиток господарських товариств відбувався досить повільно, оскільки більш ніж через сто років після заснування першого акціонерного товариства відбувався досить повільно, оскільки більш ніж через сто років після заснування першого акціонерного товариства, у 1860 році, їх налічувалось лише 100 з капіталом близько 350 млн. рублів [9, с. 157].

В наш час товариства з обмеженою відповідальністю та акціонерні товариства виступають двома найбільш вагомими організаційно– правовими формами підприємництва як у нас, так і за кордоном.

Акціонерні товариства – це переважно форма організації великого капіталу, а товариства з обмеженою відповідальністю характерні для малого та середнього бізнесу. Наприкінці 80-х років у ФРН нараховувалось близько 400 тисяч товариств з обмеженою відповідальністю, але приблизно 80% з них володіли капіталом менше 100 тисяч марок і тільки 4% мали капітал понад 1 млн марок. Середній розмір капіталу акціонерного товариства в цей період перевищував 50 млн марок. У Франції кількість товариств з обмеженою відповідальністю на той час була теж майже 400 тисяч.

Важливу роль і місце цих двох видів товариств в економічному житті викликали особливу увагу до них законодавців, що знайшло відображення в особливій повноті та деталізації правових аспектів їхньої діяльності. В Європі досить чітко проводиться межа між акціонерним товариством і товариством з обмеженою відповідальністю.

Товариство з обмеженою відповідальністю – це не тільки об’єднання капіталу, але також і об’єднання невеликої кількості осіб, які добре знають один одного і несуть солідарну відповідальність за результати підприємницької діяльності.

Акціонерні товариства – це товариства, де акумулюються кошти великої кількості як фізичних так і юридичних осіб. Участь у акціонерному товаристві такої кількості осіб потребує більш деталізованої його правової регламентації, на відміну від товариств з обмеженою відповідальністю [13, с. 103].

В європейських країнах нагромаджено достатній досвід у розвитку акціонерної справи, в організації і діяльності товариств з обмеженою відповідальністю, який можна було б використати в Україні. Такі країни можна умовно поділити на дві групи.

До першої групи належать Франція і Німеччина, де відповідне законодавство склалось давно, воно деталізоване і досить стабільне.

Друга група – це Чехія, Угорщина, Болгарія, які ще недавно входили в соціалістичну систему, а тепер досить успішно переходять до ринкової економіки і мають певні успіхи в розвитку і становленні підприємницького права.

Перша група країн може зацікавити нас стабільним деталізованим законодавством, яке висвітлює і характеризує організаційно-правові форми

підприємництва. Досвід цих країн – це також результат і немалої кількості помилок, особливо на початку практики акціонування. Законодавство другої групи країн може бути корисним тим, що воно відображає не стільки те, що є, скільки те, що повинно розвиватись або перебувати на стадії становлення.

Акціонерне право і право товариств з обмеженою відповідальністю у названих країнах виступає у різних законодавчих формах:

- розділи в торгових кодексах;
- розділи в зведеному законі про торгівельні компанії;
- у вигляді окремого закону про акціонерні товариства і закону про товариства з обмеженою відповідальністю.

Історично склалось так, що в торговельних кодексах Франції та Німеччини відповідних розділів немає. Акціонерне право вже давно віділилось з них, а регламентування товариств з обмеженою відповідальністю закріплено законодавчо пізніше інших видів торговельних компаній і в свій час в кодекси не ввійшло. У Німеччині діє закон про товариства з обмеженою відповідальністю, який було прийнято ще в 1892 році. З того часу він постійно змінювався і доповнювався. Останні доповнення було зроблено в 1980 році. Акціонерний закон прийнято в 1965 році. У цьому законі 410 статей, розділених на 5 книг (у Законі України 26 статей).

Протягом досить довгого часу французька система права щодо діяльності товариств була подібна до німецької. Поряд з Торговельним кодексом діяв закон про акціонерні товариства 1867 року і Закон про товариства з обмеженою відповідальністю 1925 року. У 1966 році цю систему було принципово змінено: почав діяти єдиний Закон про торговельні товариства, який деталізує деякі положення Закону [7, с. 28].

Правова система Європейського співтовариства теж має значний вплив на формування правової системи Німеччини і Франції.

Європейське співтовариство видало кілька директив, які стосуються діяльності АТ, ТОВ та інших типів компаній.

Угорщина має багато спільного з французьким законодавством щодо створення і господарювання господарських товариств. У 1988 році було прийнято Закон про господарські товариства, до якого в 1991 року внесли доповнення та зміни. У законі понад 300 статей. Крім ТОВ та АТ, Закон регламентує також діяльність також повного і командитного товариств.

Чехословаччина пішла іншим шляхом. Так, наприкінці 1991 року було прийнято Торговельний кодекс, який містить широке коло питань стосовно торговельного права. Регламентування діяльності товариств займає в ньому значне місце, але не таке домінуюче, як в угорському законодавстві. Кодекс регламентує також діяльність кооперативів, договірні зобов'язання та їх забезпечення, окремі види торговельних зобов'язань, конкуренцію, порядок ведення торговельних реєстрів та бухгалтерської звітності. Окремий розділ присвячено підприємницькій діяльності іноземних громадян [9, с.161].

Регламентування діяльності товариств у межах торговельних кодексів трохи менше, ніж у спеціальних законах. Як показує практика, в тому числі досвід Франції та Німеччини, воно характерне для початкового етапу розвитку

акціонерного права. Далі слідує етап, який потребує більшої деталізації. Це важливо також і тому, що в цих питаннях небажаним є регламентування підзаконними нормативними актами, інструкціями різних відомств, тобто тим, що характерне правовій системі України.

Таким чином, основними тенденціями в розвитку сучасного акціонерного права є:

- удосконалення заходів щодо захисту інтересів і рядових акціонерів;
- збільшення правомочності органів управління АТ;
- посилення судового контролю за створенням та діяльністю АТ;
- розширення прав працівників АТ щодо участі в управлінні АТ;
- регламентування порядку випуску акцій, збільшення та зменшення основного капіталу, неможливість збільшення прибутку за рахунок основного капіталу;
- особлива увага до процесів реорганізації АТ, перетворення їх в інші види товариств, і навпаки, а також до відносин між різними, але економічно взаємопов'язаними АТ [13, с. 104].

Товариство однієї особи – це дуже зручна форма обмеження ризику і відповідальності певного підприємця, із засобів і майна якого юридично відокремлюється частина, яка складає статутний капітал товариства.

Поява товариства однієї особи викликала значні зміни в традиційній концепції торговельного товариства. Раніше вважалось, що товариство

вляється договором двох або кількох осіб. На підтвердження слід зазначити, що досить поширеною формою організації малих фірм є товариства або партнерства, які об'єднують двох або більше співвласників на паях. Кількість партнерів у США наблизилась до 1,8 млн, що становить близько 10% від числа усіх фірм.

Таким чином, характеризуючи малі підприємства, господарські товариства інших країн, не можна залишити поза увагою особливості їх формування щодо форми власності, правового статусу, організації взаємодії.

Стосовно цього корисним було б ознайомлення і використання законодавства інших країн. Наприклад, спеціальні норми про акціонерні товариства відсутні в Цивільному та Торговому уложеннях Німеччини. Зокрема розділ 2 книги 1 Цивільного уложення Німеччини містить загальні положення правового статусу всіх юридичних осіб, без конкретизації кожного виду. Німецьке Торгове уложення містить більше норм з правового статусу акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю (мимохідь зазначимо, що саме Торгове уложення Німеччини містить норми про повне (ст. 230–236) та командитне товариство (ст. 161–177)). Однак навіть у Німецькому торговому уложенні норми про корпорації містять не правовий режим органів чи правовий статус учасників, а у прив'язці до загальних норм про бухгалтерську звітність, аудит та концерни. Таким чином, ні Цивільне, ні Торгове уложення Німеччини не містять спеціальних норм про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю.

Французький Цивільний кодекс також містить загальні положення про юридичних осіб, але спеціальні норми про правовий статус корпорацій у

ньому відсутні (побіжно термін акціонер у ньому зустрічається лише один раз – у ст. 529 щодо виконання зобов'язань). На відміну від німецького законодавства, у Франції основним джерелом регулювання правового статусу акціонерного товариства (ст. 224–1 – 229–15) та товариства з обмеженою відповідальністю (223–1 – 223–43) є Французький Торговий кодекс. Проте у Франції відсутні спеціальні закони про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю (за виключенням деяких сфер регулювання публічних акціонерних товариств). За обсягом правового регулювання корпорацій Французький Торговий кодекс є досить детальним – понад 500 статей. Переважно він увібрав у себе ті норми, що містилися в законах, що були ухвалені до ухвалення цього кодексу. Українська нормотворчість усе-таки пішла німецьким шляхом, і на сьогодні основним джерелом акціонерного законодавства є Закон України «Про акціонерні товариства».

Тому, на основі багаторічного досвіду зарубіжних країн стає необхідним та можливим вдосконалювати законодавчу базу і функціонування господарських товариств в Україні.